

Who and What Works in Natural Mentoring?

L. van Dam

Samenvatting

Opvoeden is een taak waar ouders niet alleen voor staan, zij delen deze verbintenis met familie, kennissen, vrienden, leerkrachten en bijvoorbeeld sportcoaches. Ieder draagt op zijn of haar manier een steentje bij. Dat is niet anders – of juist niet anders – bij jongeren met psychische problemen. In de westerse samenleving is er dan ook een groeiende tendens om hulpverlening te bieden aan kwetsbare jongeren, waarin samengewerkt wordt met het gezin, de familie, vrienden en professionals. Dit sluit aan bij art. 12 en art. 16 van de Rechten van het Kind, die betrekking hebben op het ondersteunen van jongeren bij het verwoorden van hun mening en het recht op het voorkomen van onrechtmatige inmenging door derden (privacy). Het sluit tevens aan bij recent onderzoek naar de effectiviteit van ambulante psychologische behandeling, die voor jongeren met complexe problematiek geen, of in het beste geval, een klein effect heeft. De effecten van residentiele behandeling zijn kleiner dan die van ambulante behandeling, terwijl de kosten vele malen groter zijn.

Om jongeren met complexe problematiek met succes te kunnen behandelen, dient de natuurlijke leefomgeving het uitgangspunt te zijn en samenwerkt te worden *met* het sociaal netwerk. Uithuisplaatsingen worden bij voorkeur voorkomen, omdat de hulp dan per definitie niet wordt geboden in de natuurlijke leefomgeving van jongeren. In het sociaal netwerk zijn bovendien volwassenen aanwezig die jongeren als ondersteunend ervaren, die niet hun ouders of stiefouders zijn, en een rol hebben als natuurlijke mentor. Deze informele mentoren maken hen veerkrachtiger en stimuleren het contact met andere volwassenen. Er zijn daarom op maat gesneden ambulante behandelwijzen nodig die voorzien in continuïteit, zodat duurzame steunrelaties rondom de jongere worden opgebouwd.

Al met al roept dit de vraag op of het haalbaar is om de relatie tussen jeugdigen en een informele mentor in zijn of haar sociaal netwerk ('wie werkt') uit te breiden, de behandeling ('wat werkt') te verrijken met het unieke perspectief en de invloed en kennis van deze persoon, zodat de veerkracht van de jeugdige en het gezin toeneemt en uiteindelijk de uithuisplaatsing van jongeren

wordt voorkomen? Dit is de centrale vraag van dit proefschrift.

Hoofdstuk 2 is een meta-analytische overzichtsstudie waarin de relatie tussen natuurlijk mentorschap en positieve ontwikkeluitkomsten is onderzocht op vier domeinen: academisch en beroepsmatig functioneren, sociaal-emotionele ontwikkeling, lichamelijke gezondheid en psychosociale problemen. Twee afzonderlijke meta-analyses zijn uitgevoerd op de aanwezigheid van een natuurlijke mentor en de kwaliteit van de informele mentorrelatie, waaronder dertig studies uit 1992 tot heden. De bevindingen wezen erop dat de aanwezigheid van een natuurlijke mentor significant samenhang met positieve ontwikkelingsuitkomsten ($r = .106$), met een middelgroot effect voor de kwaliteit van mentorrelatie in termen van verbondenheid, sociale steun en autonomie ($r = .208$). De grootste effecten werden gevonden voor sociaal-emotionele ontwikkeling en academisch en beroepsmatig functioneren. Risicostatus (bijv. Tienermoeders, dakloze jongeren, jeugd in pleeggezinnen en jongeren van ouders met alcoholverslaving) had geen invloed op de uitkomsten, wat erop kan wijzen dat natuurlijke mentoren over het algemeen gunstig zijn voor alle jeugd, ongeacht de aanwezigheid van risicofactoren.

Hoofdstuk 3 biedt een programmatheorie voor het werken met een door de Jongere Ingebrachte Mentor (JIM). Natuurlijke mentorrelaties zijn organisch gevormde ondersteunende relaties tussen jongeren en belangrijke niet-ouderlijke volwassenen (bijv. vrienden, leraren, sportcoaches en familieleden) binnen hun bestaande sociale netwerken. Deze relaties kunnen de positieve ontwikkeling van jongeren bevorderen en een buffer vormen tegen de diverse risico's die de adolescentieperiode kenmerken. Jongeren de mogelijkheid bieden om naast (stief)ouders andere volwassenen in hun sociaal netwerk te identificeren en hier een informele mentorrelatie mee op te bouwen, is de basis van de JIM-aanpak. Dit hoofdstuk beschrijft het doel, de context van deze nieuwe aanpak, de doelgroep, de beoogde uitkomsten en de wijze waarop deze bereikt worden. Voor dit laatste worden verschillende toepassingen van JIM beschreven, aangepast voor verschillende doelgroepen, specifiek gericht op universele, selectieve en geïndiceerde preventieve benaderingen. De programmatheorie voorziet professionals van de tools om de JIM-aanpak met

succes uit te kunnen voeren en biedt de kans om de gestelde hypothesen over deze nieuwe benadering in onderzoek empirisch te toetsen.

Hoofdstuk 4 evalueert de JIM-aanpak als beoogd alternatief voor uithuisplaatsing van jongeren (12-23). In het onderzoek is aan de hand van dossieranalyse van 200 adolescenten (YIM-groep $n = 96$, residentiële vergelijkingsgroep $n = 104$) onderzocht of de JIM-aanpak een alternatief kan zijn voor uithuisplaatsing van jongeren met complexe problematiek. In totaal kon 83% van de jongeren in de JIM-groep een mentor kiezen in gemiddeld 33 dagen. Negentig procent van de adolescenten in de JIM-groep ontving ambulante behandeling als een alternatief voor de gevraagde uithuisplaatsing, terwijl hun problemen grotendeels vergelijkbaar waren met die van jongeren in residentiele zorg. De resultaten suggereren dat de betrokkenheid van informele mentoren kan helpen om uithuisplaatsing te voorkomen van adolescenten met complexe behoeften.

Hoofdstuk 5 combineert kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Er zijn gegevens benut van 42 jongeren die naar JIM werden verwezen als alternatief voor uithuisplaatsing. Daarnaast zijn er drie jaar na verwijzing 7 kwalitatieve interviews met ouders geweest (4), mentoren (2) en jeugd (1). De kwantitatieve gegevens zijn verzameld tijdens de behandeling door professionals, waaruit blijkt dat 79% van de adolescenten een mentor had benoemd en dat 81% alleen ambulante behandeling ontving. Analyses duiden erop dat bij jongeren met een informele mentor er een beduidend grotere afname was van het risico op regelovertredend gedrag ten opzichte van jongeren zonder een mentor, maar niet ten aanzien van gevaar voor schooluitval of dreigende uithuisplaatsing. Kwalitatieve analyse van interviewgegevens suggereerde dat de JIM-jongere relatie duurzaam is, waarnaast ook een toename in sociale vindingrijkheid en veerkracht bij de jongere wordt waargenomen. Enkele gezinnen meldden echter ook problematische interacties tussen sociaal netwerkleden, mogelijk als gevolg van het werken met een JIM. Daarom kan JIM als een veelbelovende aanpak worden beschouwd, maar verder onderzoek en ontwikkeling zijn noodzakelijk.

Hoofdstuk 6 is een kwalitatieve studie die een diepgaande analyse biedt van de JIM benadering bij jongeren met een dreigende uithuisplaatsing. In interviews met zes triaden van

jongeren, JIM's en ouders onderzochten we de onderlinge sociale dynamiek en te verwachten duurzaamheid in de relaties. De resultaten gaven aan dat attitudes van deelnemers om iemand te vragen of gevraagd te worden als JIM variëren van enthousiast tot behoedzaam. De meerderheid van deelnemers benoemden voordelen in termen van verhoogde contactintensiteit en relatiekwaliteit. Twee ouders ervoeren de JIM niet als nuttig. De meeste deelnemers dachten dat de JIM-mentorrelatie zou blijven bestaan na het beëindigen van professionele zorg. De resultaten laten zien dat jongeren JIM ervaren als een bondgenoot, maar de aanpak kan ook een toename veroorzaken van relationele conflicten tussen familieleden en sociale netwerkleden.

Het JIM-concept begon met een ingeving (Hoofdstuk 7): kunnen we uithuisplaatsing voorkomen door intensief samen te werken met steunfiguren uit de omgeving van de jongere? Samen met collega's werd het idee verder ontwikkeld in een combinatie van praktijk en wetenschap. In juni 2013 werd de eerste studie verricht over een soortgelijke methode in de Verenigde Staten. Gebaseerd op deze studie en onze eerste ervaringen werd de JIM-benadering beschreven in het boek 'De JIM-aanpak'. Ondanks hoopvolle eerste resultaten in verschillende publicaties, wijzen recente onderzoeksresultaten op verschillen in de effecten van de aanpak tussen instellingen. Er is verder onderzoek nodig naar 'wat werkt voor wie onder welke omstandigheden'. De vraag is wel hoe dit onderzoek precies moet worden uitgevoerd? Waarschijnlijk is een voortgaand iteratief ontwikkelproces van de methode, waarbij voortdurend feedback wordt gevraagd aan belanghebbenden en niet in de laatste plaats de jongeren zelf, voorlopig het meest passend. Een mix van methoden lijkt hierbij voor de hand te liggen, met zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek.

Gezien de onderzoeksresultaten die het positieve effect van informele mentorrelaties ondersteunen, alsmede het recht van jongeren om gehoord te worden, zou elk kind en iedere jongere moeten kunnen beschikken over minimaal één steunfiguur die voor hem of haar een natuurlijke mentor is, zowel in het gewone dagelijkse leven als wanneer extra (formele of informele) hulp of zorg nodig is. In het geval van dreigende uithuisplaatsingen stellen we voor dat dit niet uitgevoerd kan worden zonder dat eerst de door Jongere Ingebrachte Mentor hierover wordt geraadpleegd.

Tenslotte kent het werken met de JIM-aanpak een *natuurlijke paradox*: hoe maak je gebruik van een spontaan ontstane relatie tussen de jongere en zijn natuurlijke mentor in de jeugdhulp, zonder deze relatie te beschadigen door het cultiveren ervan? Ondersteunende relaties met de mensen om je heen geven in de eerste plaats betekenis aan het leven, zorgen voor een groter welbevinden en een betere gezondheid en vormen bovendien een risicobarrière. Daarom moet onze samenleving, en de jeugdhulp, zo zijn ingericht alle kinderen en jongeren positieve en hoopgevende relaties aan kunnen gaan met belangrijke anderen, zodat zij zich goed kunnen ontwikkelen en later mogelijk zelf de natuurlijke mentoren kunnen zijn van de kinderen en jongeren om hen heen die hulp en steun behoeven: ‘It takes a natural mentor to raise a child’.